

Barbara ĐURASOVIĆ, *Cenzura u dubrovačkim političkim novinama (1891.-1918.)*, Dubrovnik, Sveučilište u Dubrovniku, Fakultet za medije i odnose s javnošću, 2024., 239 str.

Franjo Barišić
fbarisic@gmail.com

Monografija je tiskana krajem 2024. u izdanju Sveučilišta u Dubrovniku, Fakulteta za medije i odnose s javnošću, u nakladi od 200 primjeraka: formata je 24 cm, sadrži 239 crno-bijelih stranica i mekog je uveza. Sadrži slikovne prikaze (fotografije i novinske preslike). Monografiju je tiskala Sveučilišna tiskara, d.o.o., Zagreb.

Za ovu monografiju bi se moglo reći da je svojevrsan nastavak autoričine prijašnje monografije koja je u stvari njezina proširena doktorska disertacija *Prava Crvena Hrvatska i Čisti pravaši*, obranjena 2019. godine na poslijediplomskom doktorskom studiju *Povijest stanovništva* pri Sveučilištu u Dubrovniku. Naime, dok se u prethodnoj monografiji autorica bavila djelovanjem političkih stranaka putem političkih tiskovina na području Dubrovnika, u ovoj je u fokusu cenzura tih tiskovina. Monografijom je obuhvaćen period 28 godina djelovanja cenzure tijekom kojega su pokrenuta i izlazila četiri politička glasila *Crvena Hrvatska*, *Dubrovnik*, *Pravo* i *Prava Crvena Hrvatska*. Kroz cijelu monografiju očituje se provjeren pristup, sve su navedene tvrdnje potkrijepljene fusnotama, kojih je 523, što upućuje na brojno korištenje izvornih podataka, drugih izvora, osim samih tiskovina i literature.

U monografiji je osvijetljeno djelovanje cenzure i cenzorskog aparata u dubrovačkim političkim tiskovinama od prvih novina 1891., kada se tiska dubrovački politički list *Crvena Hrvatska*, a potom i političko glasilo *Dubrovnik* (1892.), preko *Prava* do samoukidanja posljednje od četiri dubrovačke političke tiskovine *Prave Crvene Hrvatske*, 1918.

Barbara Đurasović, rođena je u Dubrovniku 1976. godine. Naslovna je docentica na Sveučilištu u Dubrovniku, na humanističkom odjelu *Povijest Jadrana i Mediterana*. U fokusu znanstvenih interesa su joj stranačke novine, povijest političkih ideja i stranačke ideologije u Dubrovniku i Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Pored znanstvenog djelovanja bavi se novinarstvom i vlasnica je i glavna urednica medijske kuće u Dubrovniku.

Ova se monografija sastoji od sljedećih poglavlja: *Uvodna razmatranja, Razvoj novinarstva u Europi i Hrvatskoj, Tiskovni zakoni i politički kontekst, Dubrovačka periodika, Cenzura u Dubrovniku, Zaključna razmatranja, Umjesto pogovora, Bibliografija cenzuriranih članaka, Izvori i literatura, Kazalo imena i Zaključak* na engleskom jeziku (Summary).

U *Uvodnim razmatranjima* (7-25) autorica obrazlaže okvir istraživanja i sam pojam cenzure, njezin karakter i pojavnost kao »nevidljive« sile koja daje opipljive rezultate u oblikovanju i nadziranju informacija te navodi niz hrvatskih i europskih autora koji su se bavili pitanjem cenzure. U tumačenju cenzure iznosi poznate činjenice te ističe tri njezina glavna djelovanja: prethodna cenzura (prije objave tekstova da bi se spriječilo objavljivanje štetnih tekstova), suspenzivna cenzura (nakon objavljivanja štetnog teksta), te autocenzura. Donosi kratak pregled djelovanja političkih stranaka u Dubrovniku, te pregled izdanja političkih/stranačkih tiskovina. Također, navodi i način djelovanja cenzorskog aparata, te uporišta koje je on imao u kaznenim zakonima Austro-Ugarske Monarhije, a očitovao se u zapljeni članka – ili više njih – dijelova ili cijelih odlomaka nakon tiskanja novinskog izdanja.

U pregledu cenzure u Europi autorica navodi nekoliko europskih zemalja te broj zakona koji su se odnosili na cenzuru u 19. stoljeću: Španjolska ih je imala najmanje: 15, Francuska: 42. Nabraja i zemlje koje nisu imale cenzuru prije objave tiskovine (Velika Britanija od 1695., Francuska od 1822. te Rusija do 1905.), ali je kod njih cenzorski aparat djelovao nakon objave s nejasnim pravnim ovlaštenjima i kažnjavanjima. U Austro-Ugarskoj Monarhiji cenzura je bila regulirana dvama zakonima. U postupak kontrole objavljenih materijala u Dubrovniku uključena su bila dva tijela državne uprave, *Carsko kraljevsko Državno odvjetništvo u Dubrovniku* i *Sudbeni dvor prvog stupnja*, odnosno od 1899., *Carski kraljevski Okružni sud u Dubrovniku*. Nakon izlaska tiskovine državni odvjetnik bi prekrizio sporne dijelove te Okružnom sudu u Dubrovniku dao pismeni prijedlog za zapljenu. Okružni sud bi potvrđivao zapljenu nekog članka, više njih ili tek dijelova pojedinog članka.

U poglavlju *Razvoj novinarstva u Europi i Hrvatskoj* (27-52) autorica navodi smisao novinarstva te njegovu glavnu ulogu u prijenosu prve informacije o nekom događaju. Daje pregled utjecaja koji su uzrokovali brojnost tiskovina u pojedinim zemljama. U Habsburškoj monarhiji se provodio stroži nadzor te je broj tiskovina bio manji i one se pojavljuju kasnije nego u drugim dijelovima Europe (u Njemačkoj i Francuskoj). Uz pojavu novinarstva u Hrvatskoj autorica obrazlaže uzroke sporijeg i kasnijeg izlaženja novina. Navodi također i osobe zaslužne za tiskovine, te vrste tiskovina, poput: publicističkih spisa, kalendara, letaka, saborskih zaključaka, novina, knjiga, knjižica, plakata, fotografija itd. Daje dopunjenu tablicu s 208 novina tiskanih u 19. stoljeću na tlu današnje Hrvatske.

Tiskovni zakoni i politički kontekst (52-86). Izdavanje bilo kojeg oblika tiskano djela bilo je detaljno opisano u više zakonskih akata i odredbi, koje su se postupno dopunjavale, ovisno o tome kako su utvrđivani nedostaci ili promjene u vezi slobode tiska, a u odnosu prema prethodnim zakonskim odredbama. Te odredbe su definirale popratni sadržaj koje je tiskopis morao sadržavati: ime tiskare, izdavača, mjesto i datum tiska, a tiskovine još i ime glavnoga urednika te više drugih obveznih podataka. Određene su potpore, kaznene odredbe te restrikcije i načini distribucije stranih novina na području Monarhije.

Stanje u Dubrovniku 50 godina nakon sloma Republike autorica opisuje ekonomskom i financijskom krizom, koja zahvaća bivše plemstvo i imućno građanstvo te inteligenciju (tradicionalna društvena elita), a kojima se tada pridružuje i novo građanstvo. Ideologija ove zajednice je preporodni pokret (*Narodna stranka*). Novi građanski slojevi integriraju se u hrvatsku naciju uz ideologiju *Stranke prava*. S druge strane na selu nastaju dinamički slojevi kapitalističke proizvodnje u agraru i okupljaju se oko pokreta *Hrvatske pučke seljačke stranke*. U cijeloj ovoj dezintegraciji političkoga života Dubrovnik se ističe svojim specifikumom: Dubrovčanima katolicima koji se nacionalno identificiraju kao Srbi (*srbokatolici*). Oni pokreću i okupljaju se oko tiskovine *Dubrovnik*. Političku snagu, iako nerazmjernu svojoj brojnosti, imaju u dijelu inteligencije, nekadašnjem plemstvu, autonomaškom činovništvu i ekonomskoj snazi pridošlih Srba trgovaca. Dan je pregled međusobnog djelovanja ovih stranaka i politički život Dubrovnika, kao i Supilovu borbu za nacionalno osvješćenje, što je detaljnije analizirano u njenoj prethodnoj knjizi.

Dubrovačka periodika (87-110). U uvodnom dijelu autorica pregledno opisuje razvoj novinarstva i navodi tiskare u Dubrovniku dajući poimence detalje o tiskovinama, tiskarama i značajnijim suradnicima. Ističe vezu djelovanja političkih stranaka s okolnostima i pojavom političkih glasila kao kanala za širenje političkih ideja, ali i vijesti i informacija. Cijelo vrijeme izlaženja *Crvene Hrvatske*, *Dubrovnika* i *Prave Crvene Hrvatske*, bilo je vrijeme kontinuiranog političkog, intelektualnog i nacionalnog nadmetanja.

Frano Supilo 1891. godine pokreće *Crvenu Hrvatsku*, čiji je cilj bilo stvaranje hrvatskog identitetskog obilježja. Godine 1892., kao odgovor pokrenut je srbo-katolički list *Dubrovnik*. Njega pokreće *Srpska stranka* i Dubrovčani koji su se identificirali kao Srbi u nacionalnom i političkom smislu. List *Pravo* (pokreće ga Đuro Rašica) izlazi svega tri mjeseca: studeni i prosinac 1895. te siječanj 1896., najvjerojatnije kao reakcija na neslaganje s pisanjem *Crvene Hrvatske*. *Prava Crvena Hrvatska* izlazi od 1905. Utemeljila ju je skupina pravaša koja nije željela napustiti temeljnu pravašku ideju i koja se nije htjela utopiti u novu političku opciju. Međuodnos koncepcije uređivačkih politika *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika* može se promatrati u tri faze. Prva faza bila je od 1899., kada pravaši preuzimaju vlast u Dubrovniku i ističu da je »nacionalni identitet ugrađen u etničku tradiciju dubrovačkog stanovništva«, a u njoj se *srbokatolici* ne nalaze

jer je pravoslavlje dominantna odrednica srpstva. Druga faza je približavanje Srbima nakon odlaska Supila. Treća faza je »sloga« *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika*, započeta 1905., kada se *Narodna stranka* i *Stranka prava* ujedanjuju u *Hrvatsku stranku*. Reakcija na ovo ujedinjenje jest pokretanje lista *Prava Crvena Hrvatska*.

Cenzura u Dubrovniku (111-181). U centralnom dijelu monografije autorica kirurškom preciznošću navodi po brojevima tiskovina cenzurirane dijelove, potkrepljujući te dijelove iz sačuvanih arhiva, i obrazlaže moguće razloge cenzuriranja. Žalbe uredništva na cenzuru se odnose na neujednačen pristup cenzorskog aparata pojedinim tekstovima (u dijelu Monarhije isti tekst je cjelovito tiskan bez cenzure, a u Dubrovniku je cenzuriran), te djelovanje cenzora prema temama o kojima piše (uglavnom reagira u temama gdje se izražava naklonost Kraljevini Srbiji i kritičan stav spram okupacije Bosne i Hercegovine). Neujednačen i subjektivan pristup cenzorskog aparata ogleda se i u tome što – nakon žalbe uredništva lista *Dubrovnik* – cenzori ga jedno vrijeme ostavljaju na miru.

Putem cenzuriranih sadržaja autorica uspješno rekonstruira djelovanje cenzorskog aparata uspoređujući ih sa sačuvanim cenzorskim primjercima u jednom svesku fonda *Stampa* i u tri sveska fonda *Tiskovine Okružnog suda* u Dubrovniku, pohranjenog u Državnom arhivu Dubrovnik. Iz spisâ Državnog odvjetništva i Okružnog suda rekonstruirala je proceduru ovih dvaju tijela zaduženih za cenzuru članaka. Cenzure su, osim zabrane izlaženja pojedinog članka ili cijelih novina na određeni vremenski period, ponekad rezultirale i podizanjem optužnice, pa čak i kaznom zatvora, članovima uredništva na dva tjedna, šest mjeseci ili godinu dana. O neujednačenosti prakse ima i dvojbene odluke u kojima se Okružni sud ne slaže s prijedlogom državnog odvjetnika o zapljeni.

Tiskovina *Crvena Hrvatska* cenzurirana je 14 puta tijekom pet godina izlaženja. Najviše je cenzuriranih članaka imala tiskovina *Dubrovnik*, njih 256. Tiskovina *Pravo* prestaje s izlaženjem nakon osam brojeva i samo tri mjeseca tiskanja, vjerojatno djelomično i zbog djelovanja represivnog aparata. Tiskovina *Prava Crvena Hrvatska* je najmanje bila cenzurirana i slovila je kao prorežimska novina.

U završnom dijelu autorica donosi *Zaključna razmatranja* (183-186) o tome kako je cenzorski aparat konstantno djelovao tijekom izlaženja četiriju dubrovačkih političkih tiskovina, te da je ovaj aspekt nažalost ostao neistražen više od stotinu godina. Navodi podatak da se pouzdano može utvrditi 416 cenzorskih intervencija. Autorica otkriva i selektivan pristup cenzorskog aparata prema pojedinom glasilu, naime, najviše je cenzorskih intervencija imao *Dubrovnik* (glasilo dubrovačkih *srbokatolika*), cenzuriran je 256 puta, dok je *Prava Crvena Hrvatska* je imala najmanje cenzura. Razlozi su očiti i odnose se na naklonjenost vlastima, za razliku od *Dubrovnika* koji je bio sklon stavovima Kraljevine Srbije i pisanjima protiv austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine.

U *Pogovoru* (187-188) autorica donosi osoban pogled na razumijevanje cenzure u ovim političkim tiskovinama proizašao iz istraživanja za njezinu prethodnu monografiju. Naime, pokušala je razumjeti tekstove o žalbama na cenzure, ali nigdje nije bilo naglašene cenzure u tiskovinama (prethodni brojevi – stupci su bili popunjeni – bez cenzure). Zahvaljujući arhivskim svescima periodike u Državnom arhivu u Dubrovniku i Zadru i Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku i Zadru, iz sačuvane arhivske građe uspjela je rekonstruirati djelovanje cenzorskog aparata.

Bibliografija cenzuriranih članaka (189-217). Naveden je vrlo vrijedan popis svih brojeva i izdanja novina po godinama sa statusom očuvanosti izvornog izdanja tiskovine ili verziju izdanja, odnosno sadržaj cenzuriranih članaka.

Monografija sadrži još ova poglavlja: *Izvori i literatura* (219-230), gdje se na 11 stranica donosi se bogat popis periodike, vrela i literature korištenih u ovom djelu, te *Kazalo imena* (231-234) i *Summary* (235-239). Na kraju je kratka biografija autorice.

Zaključno, autorica je u ovom djelu neposredno osvijetlila djelovanje cenzorskog aparata na četiri političke tiskovine na području Dubrovnika, ali i posredno je dala doprinos razumijevanju političkih prilika u Gradu od 1892. do 1918. Proučavanjem cenzuriranih članaka, njihove brojnosti u pojedinim tiskovinama, te temama zbog kojih su podlegli cenzuri, može se steći slika političke borbe, to jest naklonosti uredništva prema pojedinim političkim opcijama, odnosno kritika »drugog puta«. Cenzorski aparat nije bio jedinstven u provođenju zakonskih odredbi jer nije ujednačeno djelovao. Naime, istovjetni članci, objavljeni u drugim dijelovima Monarhije, nisu cenzurirani, ali u dubrovačkim tiskovinama jesu. Ovakav neujednačen pristup cenzuri može biti i rezultat lokalnih prilika te subjektivan pristup cenzora u tumačenju zakona. Cenzorski aparat intenzivnije djeluje u dva slučaja: u vrijeme izbora 1899. godine te u vezi tema o Bosni i Hercegovini.

Ova monografija je vrijedno djelo jer objedinjeno prikazuje djelovanje političkih opcija u Dubrovniku tijekom 28 godina prateći izlaženje političkih tiskovina i djelovanje cenzorskog aparata. Koristeći komparativnu analizu svih četiriju političkih glasila, uz brojne druge izvore (pobrojane na 12 stranica) autorica dopunjava nedorečenosti, provjerava podatke i uspoređuje ih s drugim izvorima. Time uspoređuje i pojašnjava stavove stranaka izražene u političkim tiskovinama te otkriva način djelovanja cenzorskog aparata Austro-Ugarske Monarhije.